

ՄԵՌԵԼՈՑ ԱՂԱՂԱԿԸ

Խոալիոյ ազնիւ զաւակ մը, Պ. G. Menara, արդարադատ յօդուած մը հրատարակած էր Ֆիրենցէ հրատարակուող «L'Unità Cattolica» օրազրին մէջ, 20 ապրիլ 1922, ուր իր բուն զայրոյթը կը պոռթկայ ճինովայի մողովին դէմ. ուժգին բառերով հայկական դատին պաշապան կը հանդիսանայ, մեռելոց անունով Հայաստանի համար արդարութիւն կը պահանջէ, և կը փորձէ յուզել Եւրոպիոյ սիրտը՝ Հանդուրով կու տանք հոս թարգմանութիւնը Պ. Menara-ի գեղեցիկ յօդուածին, որպէս զի «Բաղմովի-պ» ընթերցողները գիտնան որ հայկական սլորագան դատը, հայ ցաւը՝ կտրեւ անցեր են յալիստենական Ալլարատի սահմանները:

Պեւքիա, Լեհաստան, Իրլանտա, Հայաստան, աշխարհի յիշումներու սիրելի անուններ, քրիստոնէից սրտին սրբազան անուններ, Պեւքիան՝ իւր անհուն մարտիրոսութեան երգիչները գտաւ, Իրլանտան՝ Եւրոպիոյ ոգին ցնցեց և իր դարաւոր ազդեղանով Ամերիկան յուզեց. Լեհաստան՝ յանձնի Թրանսայի ունեցաւ ազդեցիկ վրէժխնդիրն այն իրաւունքներուն՝ զորս ստրկութիւնն ու տանջանքը չյաջողեցան անհետացնել:

Կը մնայ ամօթալի էջ մը՝ զոր պէտք է սրբել ջնջել Եւրոպիոյ պատմութենէն, գերեզման մը՝ որուն վրայ պէտք է բարձրանայ խաչ մը, խորհրդանշիչ յարութեան: Այդ էջն՝ այն անձայր գերեզմաննոցն է՝ որ կը կրէ անուն մը՝ որ իր հռչակը աշխարհի մէջ կը կրկնէ իր ցաւերուն անբուժելի ծագումով, այդ՝ Հոյաստանն է: Մեծ մողովուրդ՝ սրովհետեւ տարաբախտ, դիւցապետներու ազգ՝ վասն զի քնաւ չընկճեցաւ հազարամեայ տառապանքներով:

Ի ճինովա, ուր ազգերու պատկանելի նիստերը տեղի կ'ունենան, Եւրոպիոյ կառավարութիւններն Լինկուրնի և Պոլսոյ թիւրքերը հրաւիրեցին, բայց զՀայերը չկոչեցին: Չաժցան դահլիճներուն կողքին նստելու, որոնցմէ վեռ անմեղ արեան հոտ կը բուրէ, բայց կը մերժեն պաշտօնական յարաբերութիւն կապելու զոհներուն հետ, վախճալով որ մի՛ զուցէ անոնք բերեն մեռելոց անիծող ձայնը: Հայերը ծառայեցին՝ երբ Դաշնակիցներու դատին օգտակար էր՝ սուր խթանը մխրճելու Թուրքերուն կողերուն մէջ. անոնք խոչընդոտն են այսօր, քանի որ անոնց երկիրը սակարկութեան դրուած է, քանի որ վաճառքի կը հանուին իրենց ամենէն սրբազան շղթաները:

Հայկական հարցն Ազգերու Դաշնակ

1. Կարեկցարար կ'ըսեն՝ Թէ ինչպէս մարդկային սրտի մէջ գոթ ու արդարութիւն անանկացած են ղէպի իր զամբռնակ մարդ էակը, և զարգացած է մտքի վարպէտիդին առ անասունները: Ընթերցողին համար, իբր նետադրքապան, կը թարգմանենք հոս «Լոնտոնի մէջ դատապարտուած ընկերութիւն մը, մոկ մը սպանած ըլլալուն համար», խորագիրը կրող յօդուածիկ մը, որ երեցու «Corriere della Sera» թերթին մէջ, 6 Մայիս 1922:

«Անտոնոյ պաշտպանութեան Արքայական Ընկերութեան ինամեղ մկներու վրայ ալ կը տարածուի: Աւարիկատնի ելեկտրականութեան ականներուն մեծ զործառան մ'ընդհանուր վարելը՝ հինգ ստերիլն սուզանցի և երկու ստերիլն ծախքի դատապարտեցաւ, որովհետեւ իրմէ արդիւնաբերական մոկ մ'անօթութենէ մոցնել տուած էր: Այլանոցներու մկներն երկուսն թշնամիներն են ականներու ծածկումներու, և ընկերութիւնը մտածեց քե-

միական Դիվերսով պատրաստուած եղջերախէժի զանազան խողովակներ փորձել մկներուն դէմ ալ: Երեք օր մուկն անօթի պահուեցաւ և չորրորդ օրուան սկիզբը ստատ կեցաւ, Թէպէտ վաղդակն առատօրէն կը պարունակէր փորձի անանկան խէժերը, Եղջերախէժը՝ զոր սովածաւ մուկը բացարձակապէս չուզեց թնթել կերպով մ'իսկ կրծել՝ նախամեծար համարելով անօթութենէ մեռնիլ, ընկերութիւնը ծառայեցուց հրապարակային հուշակի մը: Անտոնոյ պաշտպան ընկերութիւնն այն ատեն դատ բացաւ եւ լեցորական ընկերութեան դէմ, և որովհետեւ օրէնքը միայն ընդհանուր կերպով մը կը խօսի «բանտարկուած անասուններուն անթութեան դէմ», պատշաճ դատուեցաւ ուստի որ այդ օրէնքը կիրարկուի ականներու մոկներուն վրայ ալ: Որչափ փափկացեր է եւրոպական սրտը, բայց անոր աչքին՝ բանաւոր Հայու մը կեանքն ականի փառապեր մե՛կ մ'անցած է՝ արժեք:

ցութեան յանձնուած է, այդչափ բաւական է՝ որ ճինովայի արիւսպագոսը կրկնէ Պիղատոսի արարքը: Երբք տարին անցաւ որով հայ ժողովուրդը սնտոի խոստումներով կը կերակրուի: Մարտիրոսներուն ղորմամատոյց յանձնախումբերն անցան Եւրոպա մայրաքաղաքէ մայրաքաղաք, ունեցան համակրութեան լայն արտայայտութիւններ, լսեցին մեծ խօսքեր, բայց յագեցած հողմերով դարձան իրենց հայրենիքը:

Հայրենիքը: Ո՛չ, Հայը դարբեք է վեր հայրենիք չունի: Հալածուած, ծեծուած, հետապնդուած, նահապետուած, Հայաստանի ժողովուրդը կուսուած խուժան մը դարձեր է, որ անուն չունի:

Ռուսաստան, Պարսկաստան, Միջագետք տանող ճամբանները, դեռ երէկ ակօսուած մարդկային ազգի ցաւատանջ խմբերով՝ որ վերջին ծանականքէն կը խուսափէր՝ պիտի մնան թուրքերուն ձեռքը: Տուններու աւերակներն՝ որ կրակներու մէջ խանձեցան, պղծուած տաճարները, ձորերը, լեռները, գետերը, որ անվերջ ողբերգութիւններ կը ծածկեն, պիտի տանջուին դարձեալ միակիւմանական լուծին տակ: Կիսալուսինը պիտի նետէ դալուկ արիւնոտ լոյս երկնքի վրայ, զոր միլիոնաւոր մեռելներ ողորնեցին՝ հոն փնտռելով յարութեան տանիսը:

Փաղաքական պահանջներ, տնտեսական տենչեր կը գերադասուին իրաւունքէն ու զայն կը խեղդեն: Այս է Եւրոպայի կամքը:

Թուրքիա մը կայ՝ զոր պէտք է փրկել... փրկելու համար Հնդկաստանը, Իսլամի հսկայական ընդվզումի առջև առնելու համար: Թուրքիան Եւրոպայի տնտեսական է, Մամետը կրօնքներու ծանախանքն է, բայց ո՛րչափ ծանականքի է ո՛րչափ ամօթի չէ հանդուրժած Արեւմուտքն՝ որպէս զի իր շահերու թոքերուն շունչ տայ:

Հայ ժողովրդիան պատմութիւնը կը վիպէ այնպիսի դէպքեր, զորս դարբուշարքը տեսած չէ: Երիտասարդներուն չափահասները բաժնուեցան բանակին մէջ և

կուրին առաջին զօերուն վրայ մղուեցան. աղջիկներն ու կիները ծախուեցան լպիրշ վաճառականներու՝ որ զանոնք տրամադրեցին հարեմին կամ խեղդամահ ըրին, երբ իրենց նսեմացած գեղեցկութիւնն այլ ևս չէր բանար պիղծ աչքին խայտառակ շահուն կրկններույթը. եպիսկոպոսներն ու քահանաներն ողջ ողջ այրուեցան, ծերերն ու մանուկները կրքնկակոխ թշնամիէն՝ Եփրատի երկայնութեամբ՝ ալիքներու մէջ նստուեցան, երբ կուրութիւնն ու անօթութիւնն անոնց ընթացքն անկարելի կ'ընէին. քիչեր՝ որ մնացին՝ բռնադատուեցան մահ մետապնդութիւնն ընդունելու, և խառնուեցան տուններու և մզկիթներու մէջ՝ մարգարէին պիղծ երկրպագողներուն հետ: Այսպէս բնաջինջ եղան միլիոն մը և աւելի Հայեր:

Եւրոպան զայդ գիտէ, գիտեն զայն նաև կառավարութիւնները. բայց թէ՛ մին թէ՛ միւսն ընկզմած են անմիջական շահախնդրութեան մէջ: Եւ զիրենք ո՛չ ի գովթ է ո՛չ ի յուզումս կը շարժեն երեկուան վերջիւ շումները:

Թո՛ղ այդպէս ըլլայ: Բայց Հայաստանի մարտիրոսութիւնը դեռ մինչև այսօր կը տեւէ: Մինչդեռ մենք կը գրենք, մինչդեռ ճինովայի մէջ կը վիճուի, դժբախտ ժողովուրդը հոգեվարքի մէջ կը զանուի: Կը շիջանին տառապանքի մէջ անոր յետին շառաւիղները, թրքական թուրք կ'իջնէ անոր վերջին արմատներուն վրայ:

Ամերիկեան յանձնախումբն՝ երեք հեղինակաւոր ակադետես վկաներու տեղեկութեան վրայ հաստատուած՝ այսօր իսկ կը հաղորդէ թրքական ամենազարհուրելի վայրագութեան վաւերագիր մը:

« Արուստիսի մէջ, ծովու ափերուն « վրայ՝ ամերիկեան յանձնախումբը դէմ « յանդիման զանուեցաւ սարսեցնող տեհ « սարանի մ'առջև. ափունքներուն վրայ « ցանուած էին հրացանի հարուածներով « սպանուած կիներու և մանուկներու « դիակներ, որոնք յետոյ սուրկներով « յօշոտուած էին: Մարմինները կը պատ « կերացնէին սարսափելի ճեղքումներով: Կի-

« ներուն լանջքերը պատռած էին և ար-
 « զանդները բացուած: Մարդկային սպան-
 « դանոցի կշտին՝ զգեստներու փերթերը
 « հաշան էին՝ թէ կոտորածէն առաջ՝ հայ
 « կիներն նաանելի վայրագութեանց զոհ
 « եղած էին: Գառտին հայ իշխանու-
 « թիւնները՝ 11,896 դիակներ թաղեցին,
 « որոնցմէ զրեթէ տասն հազար կիներ էին:
 « Քանի մ'անճանաչելի մարմիններ տասն-
 « և հինգէ աւելի սուխին կամ դաշունի
 « հարուածներու հետքը կը կրէին, շատերը
 « զլուխ չունէին, ուրիշ շատեր ալ այրուած
 « տուններու մէջ ամխացած էին: Միայն
 « երեք աւաններու մէջ 4,386 հոգի կո-
 « տորուցան, որոնց վրայ կ'աւելնան
 « 7,500 անհատներ՝ կարսի և Աղքեսան-
 « դրապուրի նահանգներէն, սպանուած
 « թիւրքերէն, մինչդեռ ապաւէն կը փրնտ-
 « ռէին Աղբուլախի շրջակայքը »:

« Երբ Հայերը վերստին տիրապետեցին
 « թուրքերէն լըռուած վայրերուն վրայ,
 « տեսան որ 140 աւաններ գետնի հաւա-
 « սարած էին և այդ բնաջնջման մէջ՝
 « մեռելոց թիւը 30 հազարէն վար չէր
 « կրնար ըլլալ: Այս զարհուրելի թիւին
 « վրայ պէտք է աւելցնել գնդապետ Ռա-
 « վինսոնի տեղեկագրին համեմատ՝ 8,200
 « հայ զինուորներու և քաղաքացիներու
 « ջարդը, որոնք իբր գերիներ մեռան
 « կարնոյ նահանգին մէջ »:

Այսպէս է ամերիկեան երկարապատու
 տեղեկագիրը՝ զոր մենք հոս բաւականա-
 ցանք համառօտել:

Անոր թիւերն՝ ինչպէս անոր յայտա-
 բարութիւնները պերճախօս ըլլալու հա-
 մար՝ պարզաբանութեան պէտք չունին: Մինչդեռ
 թուրքերը ճինովայի մէջ կեանքի
 պայմաններ կը մուրան, քրիստոնեայ Ա-
 րևելքի մէջ դեռ կը գործադրուի կոշերու
 և մանուկներու կոտորածը: Ո՛չ մարդերու,

զի Հայաստանի մէջ « մարդ » տարրն ան-
 հետացած է՝ ջնջուի ալիքին տակ:

Մենք կը մակագրենք արիւնտ ամե-
 նանոր վաւերագիրը Պագտայի, Լոյտ ճոր-
 ճի և Փուանըարէի անուան վրայ: Հայաս-
 տան արդարութիւն կը պահանջէ, մեռել-
 ները չեն հանդուրժեր որ քաղաքակիրթ
 Եւրոպան լսէ դահիճներուն ու զոհերը
 մոռնայ, թուրքիոյ կեանքի պայմաններ
 ստեղծելէ առաջ, պէտք է որ Լինկիւրիոյ
 և Պլուսոյ պատուիրակները լուան պիղծ ձեռ-
 քերը, ուսկից կը հոսի մարդկային արիւնը:
 Պէտք չէ՝ որ ձենովան աշխարհի առջև
 վիթխարի խարդաւանք մ'երևի, Եթէ ազ-
 գերու նուիրակներն անկարեկիր գոնուին
 Հայաստանի բախտին նկատմամբ՝ հապա
 արդարութիւնը զատարկ անուն մ'է, և
 աշխարհը պիտի կրկնէ Բրուտոսի հայհո-
 յութիւնը:

Ո՛չ մէկ դերակատար սոսկալի մարտի-
 բոսութեան եկաւ Եւրոպա՝ մեզի ըսիլու՝
 բոլոր զարհուրանքը պատմութեան ամե-
 նէն մեռելական հոգեվարքին, ծայրատուած
 մանուկներէն և ո՛չ մէկն Արեւմուտքի մէջ
 երեցաւ՝ իր արիւնաշաղախ կտրած թևով
 մեզի պատմելու պայծառ անմեղութեան
 նախատինքը, Ղուբանին ստորուկ դարձած
 կոյսերը՝ լոյսին դէմ չերեցան՝ պատմելու
 համար իրենց ամօթը, բայց մեռելոց ա-
 ղաղակը կը հասնի՝ որ արդարութիւն կը
 պաղատի:

Արդարութիւն, ո՛չ վրէժխնդրութիւն:

Այդ աղաղակն՝ երէկ յաղթեց զէնքերու
 շառաչին, այսօր պէտք է պարտադրէ ու
 յաղթէ մարդկային ցեղի երրորդ մասին
 խառնաձայն կրքերը, որոնք իբրբու կը
 զրկափակուին գերագոյն խառնուրդի մը
 մէջ, կամ ձենովա կը լսէ զայն, կամ
 աշխարհս ի զուր ականատես եղած կ'ըլ-
 լայ իր մեծ ողբերգութեան:

G. Menara

Թրգմ. Հ. Ս. ՏԵՐ-ՄՈՎՍԵՅԱՆ

